

Milena Angelova

(Bulgaria, South-West University Neofit Rilski, Blagoevrad)

„Fighters against fascism“ – power and privileges (1945-1951)

Abstract: The paper deals with the formation and institutionalisation of the system of privileges in Bulgaria in the initial period of establishing a totalitarian regime of Soviet type in 1944. Before the creation of the more popular *Committee of the Fighters against Fascism and Capitalism* (1959) an organisation existed aiming at domination over society by Bulgarian Communist Party in two directions: developing a system of privileges and gaining control of the narratives of the recent past. The paper is based on the archive documents of the Union of the People's Guerrilla Fighters and the Union of the Fighters against Fascism – institutions existing in the period 1945 – 1951. The analysis underscores the key role of Todor Zhivkov in functioning of the Union of the Fighters against Fascism in establishing the system of privileges during this period.

Милена Ангелова

(България, Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград)

„Бойците против фашизма“ – власт и привилегии (1945-1951)

Увод

Когато в края на Втората световна война комунистическите партии идват на власт с помощта на съветското оръжие в Източна Европа, заявеното им намерение е да създадат ново, по-демократично и егалитарно общество. Но между новите политически елити и „масите“ много скоро се очертават сериозни различия в социалния статус (Hignett 2019; Filtzer 2013). В българския случай това се подсилва и заради контраста между безпрецедентната жестокост в разправата с представителите на предишния политически режим и светкавичното въвеждане на системата от привилегии за новите управляващи във всички равнища на властта. Утвърждаването на комунистическия режим през радикалната му фаза в България променя биографиите на група хора, познати като б о й ц и с р е щ у ф а ш и з м а , а малко по-късно като а к т и в н и б о р ц и с р е щ у ф а ш и з м а и к а п и т а л и з м а – превърнали се в привилегирована класа в иначе егалитарното по дефиниция проектирано комунистическо общество (Ангелова, Воденичаров, 2008; Воденичаров 2011; Знеполски 2009).

Въпреки публикувани вече изследвания върху историята на системата на привилегии в епохата на комунистическото управление в България, сякаш непозноваваем като институция е съществуващият от 1959 г. Комитет на активните

Милена Ангелова

борци против фашизма и капитализма, а сравнително малко се знае за периода непосредствено след преврата на 9 септември 1944 г. Показателен е фактът, че съхраняваният в Централния държавен архив фонд на Съюза на бойците против фашизма, който наброява 398 архивни единици, почти не е използван с изследователски цели¹, с изключение на две силно идеологизирани статии, писани от Иван Димитров (Димитров 1984; Димитров 1987).

„От шмайзера към бюлетината“² – бившите партизани в новата власт и установяването на системата на привилегии

Формирането на партийно-бюрокрайна прослойка започва непосредствено след преврата на 9 септември от средите на бившите партизани. Започналото през 1941 г. под ръководството на БРП(к) в България партизанско движение е организирано и инспирирано, а и в голяма степен ръководено от съветски функционери. Част от партизанските акции имат характер на лични и политически отмъщения, други са свързани със снабдяване с храна и оръжие, осъществени са и няколко саботажни акции (Воденичаров 2005: 200).

Незавършените дискусии за точния брой на партизаните продължават (Дочев 2004; Знеполски 2008: 44; Ангелова, Воденичаров 2008), а затрудненията идват и от факта, че една голяма част от тези хора се включват в движението непосредствено преди преврата на 9 септември. Така например, сред 103 партизани от гр. Якоруда в нелегалност от 1943 г. са само 7 души. Група от 13 души се включва в отряда на 20.04.1944 г., 13 души се присъединяват през май 1944 г., 12 души – през юли 1944 г., и още 23 нови партизани – през август 1944 г. Седмица преди преврата към отряда се присъединяват още 36 нови партизани – от тях само на 05.09.1944 г. в отряда излизат 26 души (ДА-Благоевград, оп. 1, а. е. 217). Всички тези хора и техните семейства след това се ползват от привилегиите, произтичащи от статута „борец срещу фашизма“ и „активен борец срещу фашизма“. На обсъжданията по време на учредителната конференция на Съюза на народните партизани на 8 юли 1945 г. ген. Благой Иванов посочва:

Съпротивителното движение в България: партизани, военни групи, ятаци, до 9 септември са били 21,700, от които живи партизани са 5-6000 души, а всички партизани са били около 7,000 души (ЦДА, ф. 359Б, оп.1, а. е. 1, л. 22).

Междувременно, веднага след преврата, започва чистка в армията. Паралелно с изгонването на част от офицерите протича и друг характерен за периода процес – назначаване на нови лица на овакантените командни длъжности и създаване на нови структури в армията. Става въпрос за формирането на гвардейските части и създаването на института на помощник-командирите. Почти всички партизански командири и бойци още на 11.09.1944 г. са организирани в т. нар „Народна гвардия“

¹ ЦДА, ф. 369Б – Съюз на бойците против фашизма, СБПФ 1945-1951 – 398 архивни единици. В листовите за ползване на архивните единици може да се проследи използването им – основно през 50-те години на XX в. за подготовка на очерци и доклади на теми като „Завземане на властта на 9 септември“ (Васил Пенев), „Сто години женско движение“ (Невена Попова) и др.

² Водещо заглавие във в-к. „Народна борба“, орган на Съюза на бойците против фашизма – Народна борба, бр.10, 24.10.1946, с.1.

(една дивизия, един самостоятелен пехотен полк и 71 гвардейски единици). Заедно с това продължава да действа като координиращо звено партизанския щаб на „Народоосвободителната въстаническа армия“ (НОВА). Тъй като тези части са изградени изцяло от партизани, смята се, че те ще бъдат гръбнакът на народната войска и ще бъдат гарант, че армията ще остане вярна на политическата идея. В началото на октомври 1944 г. престава да съществува и Генералният щаб на НОВА. Тогава Политбюро на БРП (к) решава неговите сили да се включат в ръководството на армията и милицията. Дотогавашните му функции, свързани с чистката във войската, се поемат от новообразувания Военен отдел при ЦК.³

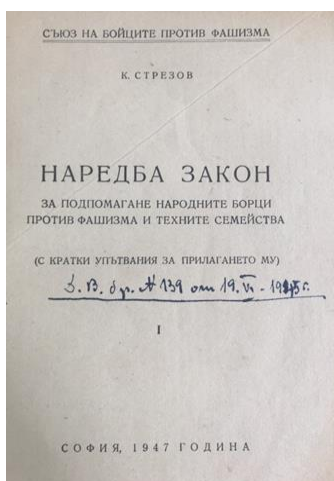
Според доклад на полк. Георги Дамянов⁴ до Георги Димитров от ноември 1944 г. при чистките в армията са арестувани 746 офицери, а офицерски чин са получили 720 души партизани, повечето без военна подготовка и дори без средно образование. Още през септември 1944 г. правителството утвърждава заповедта на Главния щаб на НОВА за произвеждане в чин генерал и полковник на десетки членове на Военния съюз и бивши партизани (Мешкова, Шарланов 1994: 12-13). Изложението на ген. Благой Иванов от учредителната конференция на Съюза на народните партизани от лятото на 1945 г. засяга и този въпрос:

Тук много другари се интересуват, как стана производството във войската... Трябва да знаете другари, че от 6 души партизани, единият е произведен в чин офицер, а от 9 души – подофицер. В това отношения станаха ред безобразия. Ако има някой виновен за това – преди всичко местните организации, които представяха сведения, за да бъдат произведени едни или други другари. Имаше другари, които заслужено трябваше да бъдат произведени, обаче не са произведени, защото не бяха представени в списъците, а вече мина този период на производство... Следователно вина за грешките, които се извършиха по отношение производството на военни чинове имаше у нас. В такъв смисъл, че като дойдеше някой ръководител от областта или командващ партизанин, казваше: „Този е партизанин, трябва да се впише в списъка“ и ние го вписвахме и го произвеждахме, без да взимаме официални документи от Зоната, Щаба и т.н. Значи, това са грешки на Главния щаб и т. н., които представяха за производство хора, които не са имали нищо общо с партизанското движение, които не са били на Балкана, а са били нелегални или други. Такива грешки са извършени (ЦДА, 359Б, оп. 1, а. е.1, л. 61-62).

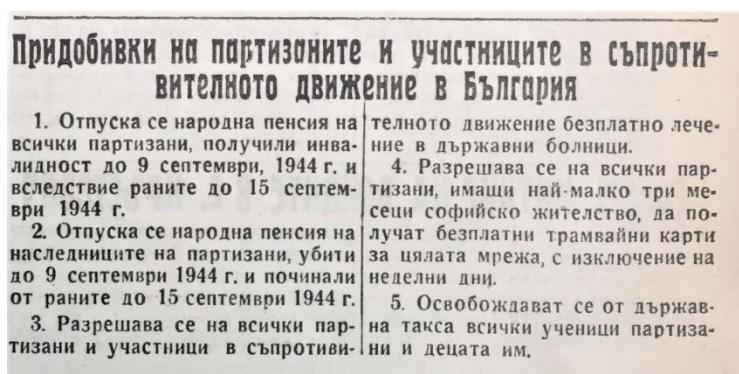
Цитираният по-горе Бл. Иванов е сред стотиците „народни партизани“, които получават високи военни чинове веднага след преврата. В това число е и Тодор Живков, който е удостоен с чин полковник още през септември 1944 г. На 10 септември органите на полицията са закрити и на тяхно място е създадена „Народна милиция“, чийто състав също се формира най-вече от доскорошни партизани или заявили се като близки към партизанското движение.

³Държавна сигурност и офицерите от БНА. Документален сборник, София: КРДОПБГДСРСБНА, 2014, с.2.

⁴ По това време – завеждащ Военния отдел на ЦК на БРП(к).

Механизмите на привилегироването се задействат почти веднага след установяването на новата власт. Само месец след преврата (12.10.1944 г.) влиза в сила „Наредбата-закон за подпомагане на жертвите в борбата против фашизма и капитализма“ (Държавен вестник, 224, 12.10.1944 г.), който предвижда финансова помощ, възстановяване и ремонт на жилищата на пострадалите. Това е само началото на поредица от подобни мерки.

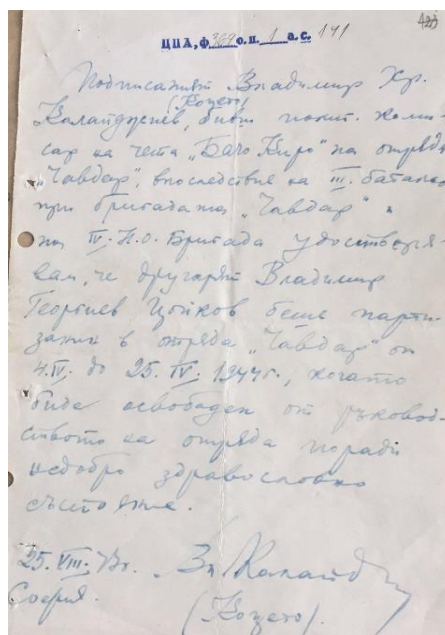
Вестник „Народна борба“, бр. 2, 31.08.1946, с. 3.

Пенсионната система също много бързо става част от организиращата се система за привилегии, които облагодетелстват една категория граждани за сметка на основната част от българското общество. През юни 1945 г. е приет „Наредба-Закон за народните пенсии“ (Държавен вестник, 36, 15.06.1945 г.). Според този закон на такава пенсия имат право тези, които в периода от 9 юни 1923 г. до 9 септември 1944 г. са „пострадали в борбата против фашизма“ и в резултат на това са станали инвалиди с най-малко 30% изгубена работоспособност. Освен като лични, тези пенсии се отпускат и като наследствени на съпругите, непълнолетните деца⁵ и родителите на загиналите

⁵ Малко по-късно възрастта на децата-сираци на бойци против фашизма, които имат право да получават наследствени пенсии, се увеличава до 28 г.

антифашисти.⁶ За да се отпусне народна пенсия се изисква представянето на удостоверение от съответната община, издадено въз основа на документ от местния комитет на Отечествения фронт (ОФ), в което да има описание на участието на кандидата в „борбата за народовластие“ и обстоятелствата, при които той е пострадал (Радева 2009: 298). Понякога това става с обикновена бележка, написана от по-известен партизанин – архивният фонд на Съюза на бойците съхранява стотици такива от периода 1945-1949 г., подписани от Славчо Трънски, Митка Гръбчева, Добри Джуров, Тодор Живков и др. Такава бележка е достатъчно доказателство за признаване на статут на „пострадал“, а малко по-късно – и на статут на „боец срещу фашизма“ с произтичащите от това привилегии.

„Законът за народните пенсии“ и промяната на „Закона за обществените осигуровки“ дават възможност на „бойците“ да им се зачита за прослужено време до 5 години, ако се е наложило да напуснат работа заради участие в антифашистката борба (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 60). Също така, при прилагането на „Закона за трудовата поземлена собственост“, при оземляване се дава предимство на „пострадалите от фашистката диктатура“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 61).

„Подписаният Владимир, Хр. Калайджиев (Коцето), бивш полит. комисар на чета „Бачо Киро“ на отряда „Чавдар“, впоследствие на III батальон при бригадата „Чавдар“ и на IV Народноосвободителна бригада, удостоверявам, че другарят Владимир Георгиев Цойков беше партизанин в отряд „Чавдар“ от 04.04. до 25.04.1944 г., когато биде освободен от ръководството на отряда поради недобро здравословно състояние. София, 25.08.1947 г.“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 141, л. 179).

⁶ Преференциалното раздаване на пенсии на една социална група се осъществява паралелно с отнемането на пенсии на други български граждани. През януари 1948 г. излиза „Закон за лишаване от право на пенсия на лица, проявили фашистка дейност“ (Държавен вестник, № 9, 14 януари 1948 г.).

Грамота „За народна свобода“, издавана от името на правителството на ОФ, преди създаването на Съюза на българските народни партизани, удостоверяваща участие в „народно-освободителното въстаническо движение“, 1945 г. (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е.141, л. 103).

С въвеждането на законодателството за подпомагане на „пострадалите от фашизма“ започва и раздаването на грамота и значка „За народна свобода 1941-1944“. Грамотата удостоверява статута на боеца и се издава от името на министъра на войната, на база информация от щаба на НОВА. Представянето на тази грамота или на значката към нея, още преди организирането на Съюза на бойците против фашизма, дава възможност на притежаващия я да се възползва от условията на Закона за подпомагане на пострадалите от фашизма.

Макар бившият щаб на НОВА да се опитва да координира статутите на „пострадалите бойци“, голяма част от партизаните веднага след преврата се оказват на отговорни управленчески позиции. Картотекирането за бившите партизани изисква специална организация, която да „отстоява интересите“ на новата влиятелна група и да координира процедурите по „подпомагането на бойците“ и техните семейства. В статията си от 1987 г. Иван Димитров обобщава причините за организирането на Съюза на народните партизани:

„След призива на БРП(к) да се сплотяват всички прогресивни сили в борбата срещу фашистките остатъци, налагаше се да се учреди борческа антифашистка организация, която да даде своя принос за завършване делото на Девети септември... Антифашисткото движение прекрати своето организационно съществуване. След победата участниците в него дейно се включиха в различните области на стопанския и обществено-политическия живот. Те се лишиха от възможността да работят като организирана сила за изпълнение на задачите по укрепването на народнодемократичната власт. Създаването на съюза имаше за цел и материалното и моралното подпомагане на бойците против фашизма, на семействата на загиналите и на пострадалите в борбата“ (Димитров 1987: 4).

„Ние сме материалисти, разбираме материалистически нещата и творим историята ударнически“.⁷ Съюз на народните партизани и Съюз на бойците против фашизма – организиране на привилегиите

На 8 юли 1945 г. в София се провежда Първата национална конференция на бившите български партизани, подготвена от Инициативен комитет от бившия щаб на НОВА. Водещ на заседанията и председател на учредителната конференция е полковник Тодор Живков (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 18). След представянето на доклада на Добри Терпешев (направо кратка история на партизанското движение в типичния за него стил), Добри Джурев представя и проектоустава на организацията:

С оглед нуждата от създаване на такъв съюз, преди месец и половина се събрахме и решихме да свикаме настоящата конференция. С другаря Славчо, и другарите Васил Георгиев, Тодор Живков и Здравко Георгиев изработихме проектоустава...(ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 18).

В започналия дебат по бъдещия устав постъпват предложения организацията да се казва не Съюз на народните партизани, а „Съюз на народните въстаници“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 20). Живков и още няколко делегати репликират, че ако не бъде съюз на партизаните, то ще трябва да бъдат приети и участниците от събитията от 1923 г., политзатворници, интербригадисти, ятаци и пр. Славчо Трънски предлага направо „да бъдат включени всички борци срещу фашизма“ (пак там).

По повод названието на проектирания съюз, дебатът се насочва и към изначалното разбиране за „партизанин“. Ген. Бл. Иванов се опитва да осветли по този въпрос участниците:

Що се отнася до названието, трябва да знаете едно нещо – някои това не го знаят, затова тук ви го припомням – в България се казва ‚българско партизанско движение‘ в началото на 1944 г., а от пролетта на 1944 г. вече се измени това название и имаше специална телеграма, дадена от др. Г. Димитров, където се казва да престане да се употребява названието ‚партизани‘ в България, а – българско въстаническо движение. Преди всичко, населението под думата ‚партизани‘ разбира котерийни групи..., та трябва да се каже ‚Съюз на българските въстаници‘. В това число влизат и военните групи“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 28).

Тодор Живков застава зад аргумента на ген. Боян Българанов, че ОФ обединява антифашисткото движение като цяло и, че партизаните трябва да имат специфична организация. Даже успява да спомене, че това вече е консултирано в разговор с Трайчо Костов, а после продължава:

И аз не съм съгласен с предложението на другите другари, въпреки че др. Димитров обърна внимание, названието да бъде ‚Съюз на въстаниците‘. Името партизани стана популярно, навсякъде ни знаят партизани и не ни отъждествяват с партизанщината, с партизаните на партиите...(ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 29).

⁷ Откъс от изказването на Стоян Петков на Учредителната конференция на Съюза на народните партизани, 8 юли 1945 г. (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 68).

Въпреки продължаващите реплики на делегати от залата, той подлага на гласуване името „Съюз на народните партизани“ с уговорката – на следващ конгрес, ако е необходимо, да се замени „партизани“ с „въстаници“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 30). Дори и след приемането на името на новия съюз, Добри Терпешев успява да вземе думата и в края на изказването си интуитивно предлага: „Съюз: бойци против фашизма“! (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 40). Това е името, което организацията официално ще възприеме след малко повече от година по-късно.

Друг основен дебат на учредителната конференция е въпросът за периода на „партизанския стаж“. И ако долната граница е ясна и не се дебатира, то основните спорове се разгарят за горната граница. Варненският делегат Демир Борачев предлага да бъдат признавани за партизани и да имат право на членство в Съюза тези, които са се присъединили към движението до 15 август 1944 г.

В нашия край – посочва той – след 1 септември който е влязъл в партизанското движение, не го признаваме, защото след 1 септември дойдоха много (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 24).

Подкрепя го и ген. Здравко Георгиев, и посочва аргументите си:

Имаше такива два случая с Първа въстаническа дивизия. На 7 септември дружината на Тумба над Трън, 400 души войници минаха на наша страна – а преди това тормозеха целия край. Те сами обезоръжиха офицерите си и ние отидохме и ги взехме при нас. В същото време се присъединиха и хората от участъка в с. Клисура... Предлагам да се направи срокът 15 август, като от 15 август се признаят за партизани тези, които са влизали в сражение или са близки на убитите (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 44).

Предлага се и датата 5 септември (Благой Иванов), а ген. Борис Копчев иска

да се приеме 7 септември, когато Съветската армия влиза... и при съмнения, да се правят проверки (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 43).

Интересна е и аргументацията на полк. Тодор Живков:

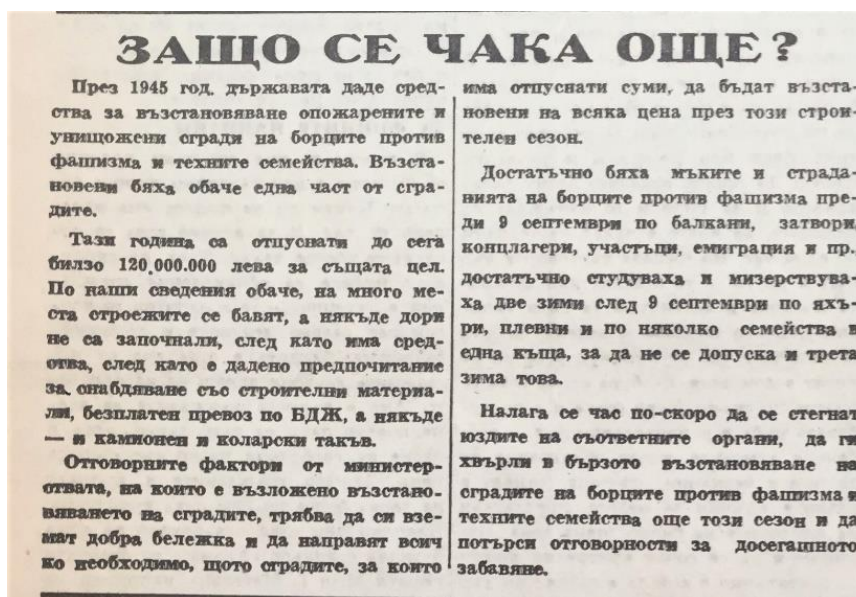
8–10 септември да бъде, защото след обявяване война на България от страна на СССР ставаше ясно, че при това положение повече няма да устоим и другарите, които се колебаеха преди това да излязат, тогава можеха много по-лесно да се притекат на помощ на партизанските отряди (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 45).

Малко след това Живков прекратява разискванията и предлага за гласуване датата 07.09.1944 г., която да влезе в устава на Съюза на народните партизани (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 46).

Много важна част от обсъжданията на учредителната конференция на СНП е въпросът за подпомагането и за подобряване на материалното положение на членовете на Съюза. Още преди учредителната конференция бившият щаб на НОВА търси начини да се прилага закона за подпомагане на „бойците“. Според изложението на ген. Бл. Иванов към онзи момент вече са отпуснати парични суми на семейства на убити партизани – първоначално по 30,000 лв. на семейство, а малко по-късно „извоюват“ по 50-80,000 лв. и отделно се работи по въпроса за „възстановяването на опожарени къщи“. По-нататък той продължава:

Отпочнахме борба за подпомагане живите партизани, които понесоха най-големи щети в борбата срещу фашизма – на ергените по 10 000, на женените – по 20 000 лв. (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 60).

Истинският натиск за финансиране на подпомагането на „народните партизани“ по приетото вече законодателство продължава след формалното организиране на Съюза.

Вестник „Народна борба“ – орган на СБПФ, бр. 1, 24.08.1946, с. 4.

Без никакви обструкции е приет съставът на ръководството на Съюза на бойците: Добри Терпешев, Благой Иванов, Тодор Тошев, Боян Българанов, Петър Илиев, Петър Вранчев, Славчо Трънски, Гочо Грозев, Борис Копчев, Дим. Димов, М. Гръбчева, Дико Диков, Иван Чочоолу, Тодор Живков и др. – общо 19 души и, разбира се, Г. Димитров е определен за почетен председател на Съюза на партизаните (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 1, л. 57-59).

Веднага след създаването на Съюза на народните партизани започва и изграждането на околийските и местните дружества с цел „да се грижат за материалното и моралното задоволяване на бойците“ (Воденичаров 2011: 236). Основната задача е първо те да бъдат картотекирани и да се оформи официално документацията на членовете на организацията, както и от името на Съюза да се издават удостоверенията и значките за принадлежност към „народните партизани“. Само за втората половина на 1946 г. са учредени 3 472 дружества с 162 592 членове (Димитров 1984: 88). Стръскащата цифра (при 5-6 000 партизани) идва оттам, че междувременно, без да е свикан конгрес за промяна на устава на Съюза, започва разрастване на организацията и приемането на „всички участници в нелегалната дейност на комунистическата партия през периода 1923-1944 г., включително и на ятаци, и на участници в „Отечествената война“. Насърчаването на разрастването на Съюза идва директно с инструкции на Георги Димитров, за да се покаже по-широка

„социална база на революцията и да се превърне съюзът в „мощна антифашистка организация – опора на народната власт“ (Димитров 1984: 86). Това води до огромен наплив на членове с често измислени „заслуги“, които просто търсят начин да влязат в системата за привилегии.

СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ НАРОДНИ ПАРТИЗАНИ

ДЕКЛАРАЦИЯ

Член бойна група: Иванов, Георгиев
(име, презиме и фамилия)

Роден на 31.1 1916 год. в гр. Пардунци
(околина) Пардунци, по народност Българин, семейно положение Нежен, деца: нима, професия Учител
образование Получил, местожителство гр. София
ул. Марица 65, понастоящем (каква работи и къде)
Работи в Софийска; получил ли е партизанска значка и грамота?
Гр. София
17 юни 1945 год.

Самостоятелен подпис: Иванов, Георгиев

Председател: Иванов, Георгиев

Заверили от окол. дружество: Иванов, Георгиев

Забележка: Декларацията да се попълва ясно и четливо.

Декларация за членство в Съюза на народните партизани, 1945 г.
(ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 141, л. 201)

През есента на 1947 г. Централен инициативен комитет от Съюза на българските народни партизани подготвя официалната реорганизация на Съюза (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 3). На 26-28 октомври 1947 г. се провежда учредителен конгрес на Съюза на бойците против фашизма (СБПФ) – като приемна институция на Съюза на българските

Вестник „Народна борба“, бр. 60, 2 ноември 1947 г.

народни партизани.

Още във встъпителния доклад, представен от ген. Боян Българанов, се посочва, че по Наредбата-закон за подпомагане на бойците от ноември 1944 г. до август 1947 г. са изплатени 751,659,000 лв. (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 60). От създаването на Съюза на народните партизани, според доклада на Българанов,

Съюзът е съдействал за отпускането на 1,000 пенсии, за възстановяването на 560 опожарени жилища и жилищни сгради, за отпускане на помощи на 5,781 пострадали семейства, за изпращането на 500 сираци на загинали другари в пансион и общежития, за изпращането на около 800 другари на лечение в санаториуми и болници и около 4,500 в почивни домове и за настаняването на работа на над 500 бойци (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 64-65).

Според докладчика това не е достатъчно:

Все още няма достатъчно грижа... За в бъдеще важна задача на Съюза и на неговото ръководство трябва да бъде, да осигури точно и бързо изпълнение на всички закони и постановления на народната власт за подпомагане на пострадалите бойци и техните семейства... и да може всеки активен борец против фашизма да бъде издигнат и направен годен да заеме туй място в нашия живот, което той напълно е заслужил със своята минала борба (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 66).

Тук трябва да се спомене, че, докато съществува парламентарна опозиция, гласуването в Народното събрание на сумите за подпомагане на бойците срещат остра съпротива. Емблематичен е случаят с депутатката от БЗНС в 26 ОНС и в 6 ВНС Елиса-

VI. ГРИЖИ ЗА БОЙЦИТЕ

Съюза създаде отделни секции за различните категории бойци, но тези секции не можаха да се развият поради липсата на хора и отдела ръководи общо всички секции едновременно. Отначало поставихме за задача да проведем пълна регистрация на пострадалите и въвеждаме картотека за всички категории бойци. Досега имаме установени около 1.389 сираци, от които 425 настанени в сиропиталища. Убити имаме установени 4.521 и продължаваме да установяваме числото им. От опожарените къщи 542 са възстановени 114, а другите 422 са още в строеж. Събираме сега данни за самия живот на нашите сираци и някъде провеждаме акции да набираме средства и подаръци на нашите деца. По уреждане на еднократната помощ и пенсията пострадалите търсят нашия Съюз като единствен техен защитник. Имаме вече уредени 710 пенсии. Съюза дава и всякакви съвети от наш юристконсулт за уреждане редица неща на нашите другари, специално за болните привлякохме и лекар, който услужва за уреждане положението на нашите болни другари. Съюза успя да проведе приравняване на нашите постра-

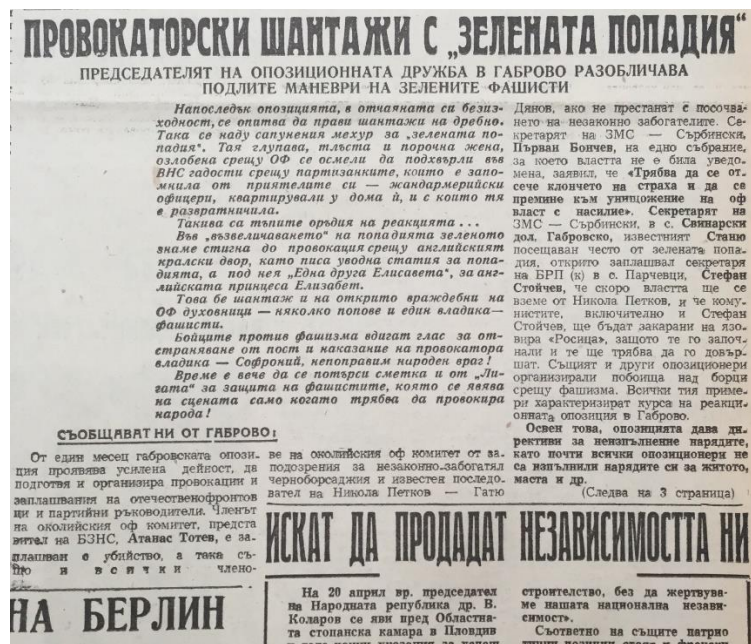
-6- ЦНА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 137

дали с военно-инвалидите, да се дадат пенсии на убитите и умрелите след 9 септември, ако това е в връзка с борбата срещу фашизма. Уредихме даване помощи на бойците против фашизма през 1923 година и да се дават пенсии на сираците до 28 годишна възраст. С застъпничество на Съюза са настанени на работа 370 другари. Почивката на другарите не можахме да уредим. За специално болни другари сме придали на болнично лечение 758 души. Много други сме изпратили на консулт и други прегледи. Централно към нашия отдел "Грижи" привлякохме за сътрудници другари от Министерството на социалната политика, Министерството на благоустройството, Дирекция на пенсията, Помощната организация, лекар, адвокат и пр. Обори прояви има в Пазарджишка околия, където са събрани средства за почивен дом, 484,050 лева и продължават събирането. Видин - внесени в банката фонд "Паметници" 50,000 лева, Комо-рие - уредени пенсии на всички пострадали, Разлог - от 60 изгорени къщи 49 са възстановени, 10 полувъзстановени и от 7 изгорени плевни възстановени са 6. Всичко чрез трудовни, в които са участвували предимно бойци.

Отчет за работата на СБПФ, 1949 (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 137, л. 125-126).

вета поп Антонова (подигравателно наричана от опозицията „Зелената попадия“). При обсъждането на държавния бюджет за 1947 г., тя подлага на критика бюджета на Министерството на социалната политика, където се залагат над 900,000,000 лв. за подпомагане на „пострадалите от фашизма“. След критичната й реч, буквално е свалена от трибуната и е бита от депутатките-комунистки. Няколко месеца по-късно, в навечерието на Великден на 1947 г. Елисавета поп Антонова е нападната от организирана група комунистически активисти в църквата „Св. Богородица“ в Габрово и е пребита почти до смърт. След разтурянето на опозицията е въдворена в лагера „Босна“ (Попова 2005: 146-164; Димова 1999). Вестник „Народна борба“, като орган на СБПФ, отразява този случай като злостна опозиционна провокация.⁸

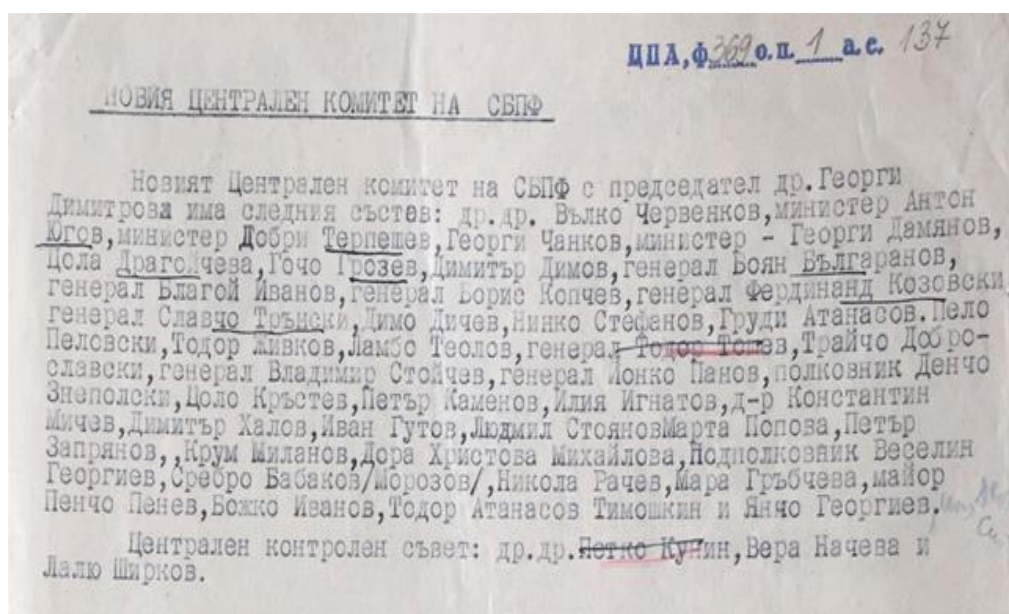
⁸ Провокаторски шантажи с „Зелената попадия“, в. Народна борба, бр. 35, 1 май 1947, с. 1, 3.

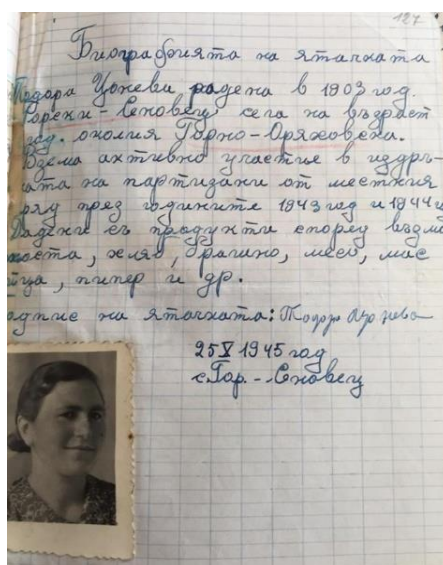
Вестник „Народна борба“, бр. 35, 1 май, 1947.

Именно на учредителния конгрес на Съюза на бойците ясно се прокарва и втората важна линия, по която ще се работи организирано – увековечаването на паметта на загиналите герои и събирането на възпоменания за съпротивата на живите („да се събере суров материал, необходим за написването на нашата героическа борческа история“, ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 69-72).

Според приетия на Учредителния конгрес устав на Съюза на бойците против фашизма, се дефинират изискванията за членство на различните категории „бойци“: партизани през периода 1923-1944 г.; бойци срещу Деветоюнския преврат от 1923 г.; въстаници от Септемврийското въстание от 1923 г.; интербригадисти; участници в бойни групи в периода 1941-1944 г.; въстаници и военнослужещи, взели участие в „Деветосептемврийското въстание“ от 1944 г.; бойци от отечествената война от 1944-1945 г.; ятаци и помагачи на партизаните; затворници и концлагеристи, политемигранти и нелегални дейци, пострадали в борбата против фашизма и др. (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 68, л. 117).

Съставът на ЦК на СБПФ, 1947 (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 137, л. 36).

Една от многобройните „биографии“ на ятачки, събрани от Българския народен женски съюз: „Биография на ятачката Тодора Цонева, родена в 1903 г., Горски Сеновец, сега на възраст 42 г., околия Горнооряховска. Взема активно участие в издръжката на партизаните от местния отряд през годините 1943 год. и 1944 год. Дадени са продукти според възможността – хляб, брашно, месо, мас, яйца, пипер и др. 25.10.1945 г.“ (ЦДА, ф. 7, оп. 1, а. е. 295, л. 127).

Към месец август 1949 г. СБПФ има 3,707 дружества в градове и селата с 158,032 членове. В сравнение с 1947 г. са с 20,000 по-малко – след проверки и чистки на „врагове с партиен билет“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 137, л. 50).

„Народният полковник“ Тодор Живков и Съюзът на бойците против фашизма

Представяният по-късно, след преврата на 9 септември 1944 г., като сътрудник на Първа Софийска въстаническа оперативна зона и пълномощник на Окръжния комитет на БРП(к) и произведен в чин полковник Тодор Живков, играе наистина ключова роля в Съюза на българските народни партизани и в Съюза на бойците против фашизма. Подобно и на други партийни функционери, именно там той успява да очертае контурите на борческата си биография. Живков има възможността, като един от основните организатори на съюзния живот, да катализира партийно-политическата си кариера и чрез активностите му в СБПФ.

Вестник „Народна борба“, бр. 11, 01.11.1946.

Показателна е ситуацията на Учредителния конгрес на Съюза от есента на 1947 г., когато отново той ръководи заседанията. При представянето на предложението за членове на деловия президиум на Учредителния конгрес на СБПФ, възторжено-патетично се представят кандидатите:

...верния и последователен ученик на Димитров и секретар на славната БРП /к/ другаря Вълко Червенков; ...героинята и ръководителката на нашата съпротива, гордостта на нашия народ и българските жени, главния секретар на НК на ОФ другарката Цола Драгойчева; ... славния народен генерал Добри Терпешев; славния партизански командир Денчо Знеполски и пр. (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 91).

Сред по-семпло представените членове на президиума е и „народният полковник Тодор Живков“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 92). В началото на втория ден от работата на конгреса Живков е въведен в протокола като „участника в съпротивата в Софийска област“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 112), а само няколко часа по-късно, когато се представят предложенията за членове на ЦК на СБПФ, той вече е „председателстващият нашия конгрес, стар известен партизанин от „Чавдар“ – Тодор Живков“ (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 69, л. 206).

Макар и по това време да е и организационен секретар на областния комитет на БРП(к) в София, Т. Живков е много активен и като член на централното ръководство на Съюза и особено като председател на т. нар. „партизанска комисия“⁹ – на заседание на Секретариата на ЦК на Съюза на народните партизани още на 21 август 1946 г. той е избран за

отговорник за уреждане материалните нужди на бойците партизани, членове на бойни групи, ятаци и помагачи (ЦДА, 369Б, оп. 1, а. е. 72, л. 7).

В архивния фонд на Съюза стотици документи за ходатайство за признаване на „звание“ партизанин или ятак носят неговия подпис.

Тодор Живков държи реч на митинг в София, организиран СБПФ, април 1948 г.
(в. „Народна борба“, бр. 82, 1948, с. 1)

Т. Живков е този, който декларативно предлага още през 1945 г.

борците за свободата да напишат свои спомени и впечатления от партизанския си живот, с което ще се подготвят материали за написване история на партизанското движение у нас...; от отделните отряди, бригади и зони да се съберат партизанските песни, легенди; да се организират музеи или отдели при съществуващите музеи, в които да се съхраняват партизански вещи и документи,... а творческите работници – произведения (разкази, драми, маршове, песни) с партизански сюжети (Димитров 1987: 6).

Сред многобройните му публикации във вестник „Народна борба“ е бойната програма на Съюза от декември 1946 г. (бр. 16, 06.12.1946: 1).

⁹ Комисията, която разглежда декларациите за членство и официално потвърждава статута на „боеца“.

Тодор Живков е този, който още преди учредителния конгрес на СБПФ изпълнява линията за реорганизацията на Съюза на партизаните в

мощна антифашистка организация – опора на народната власт (Димитров 1954: 224),

в която да влязат всички категории бойци от съпротивата и от Отечествена война. Той присъства на заседанието на Секретариата на ЦК на Съюза от 3 юни 1946 г. и изразява мнението, зададено вече категорично и от Г. Димитров, за

създаването на широк Съюз, който да обхване, освен партизаните и ятаците, и всички други бойци против фашизма. Така нашата организация ще бъде най-мощната в страната и солидна опора за защитата на придобивките на 9 септември (ЦДА, 369Б, оп. 1, а. е. 259, л. 37).

Много активно Живков се включва в подготовката на отчетния доклад на Съюза на народните партизани на ген. Б. Българанов (по това време – директор на Народната милиция) за Учредителния конгрес на СБПФ през октомври 1947 г. Той е и в състава на

Вестник „Народна борба“, бр.16, 06.12.1946, с. 1.

комисията, която изготвя и резолюцията по отчета. Заедно с интербригадиста д-р Константин Мичев подготвят подробния план за конгреса (ЦДА, 369Б, оп. 1, а. е. 72, л. 93). След всички тези активности и на 27 октомври 1947 г. влиза в състава на ЦК на СБПФ.

Много скоро, и не без резултата от активностите му в СБПФ, както се изразява Иван Димитров:

Постепенно служебната заетост на др. Т. Живков нараства. (Димитров, 1987: 9).

През януари 1948 г. той вече е първи секретар на Градския комитет на БРП (к) в София, а от март – и председател на ГК на ОФ в София. Делегат е на Петия конгрес на БКП и е избран за член на ЦК на БКП. Постепенно и подобно на други представители на ръководството на Съюза,

намаляват възможностите му за пълноценно участие в съюзния живот и най-вече като член на партизанската комисия (ЦДА, 369Б, оп. 1, а. е. 72, л. 201).

Към 1950 г., когато Живков става секретар на Политбюро на ЦК на БКП, той вече е слабо ангажиран с работата в Съюза (Димитров 1987: 8).

Заключение: края на „бойците“ и перспективата на „борците“

След 1947-1948 г. голяма част от функциите на СБПФ се поемат директно от БКП, от отделните министерства и други „обществени организации“. Съюзът все повече се ангажира с мемориални функции (изграждане на партизански паметници по места, събиране на партизански спомени, подготовката на „Изложбата на съпротивата“ и др.) и с мобилизиране на членовете му по линия на „комунистическата бдителност“.

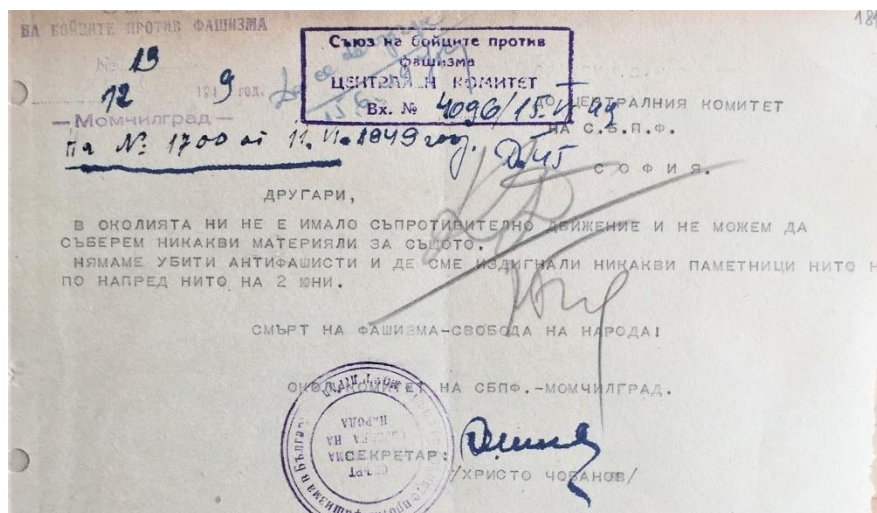
Към средата на 1949 г. се подготвя реорганизация на Съюза. Като една от основните причини се посочва, че голяма част от ръководителите му са твърде заети с решаването на партийни и правителствени задачи и нямат физическа възможност да вземат пълноценно участие в съюзния живот. Така, още през юни 1949 г., Политбюро на ЦК на БКП излиза със специално решение за преустройството на някои масови организации. Според това решение СБПФ запазва своя характер на „боева организация на Отечествения фронт“. Дейността му се насочва изцяло в

изграждането и укрепването на групите за съдействие на органите на властта, за поддържане на бдителност сред населението към народните врагове и за увековечаване на паметта на загиналите в борбата срещу фашизма (ЦДА, ф. 359Б, оп. 1, а. е. 137, л. 1).

В условията на „укрепена народнодемократична власт“ (История 1981: 459) след 1949 г. и при сравнително разрешени въпроси за материалното подпомагане на бойците, се преценява, че функциите на Съюза са изчерпани. Решава се, той да бъде обединен със Народния съюз за спорт и техника „за обща работа при подготовката на страната за отбрана“ (ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 1203, л. 48, 49). В изпълнение на това решение и на Постановление № 252 на Министерския съвет от 15 март 1951 г. СБПФ преустановява самостоятелното си съществуване и се включва в новосъздадената Доброволна организация за съдействие на отбраната (ДОСО, ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 1203, л. 49; ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а. е. 1267, л. 1).

Само няколко години по-късно – през 1959 г., ЦК на БКП отново официализира режима на привилегиите във вече отработен, но много по-машабен вариант, институционализирайки съществуването на Активните борци против фашизма и капитализма със създаването на „Комитет на активните борци против фашизма и капитализма“ (КАБПФК). Целта е възраждането на системата за обществени привилегии за признатите за активни борци и техните наследници, които се превръ-

щат във важна опора за позицията на диктатора Тодор Живков начело на тоталитарния режим (Груев 2005, 2009: 143).

Писмо от Дружеството на БПФ, Момчилград, в отговор на Централния комитет на съюза за съпротивителното движение в окръга, 1949 г. (ЦДА, 369Б, оп. 1, а. е. 259, л. 181).

Този тип социално инженерство на тоталитарния режим, започнало веднага след преврата на 9 септември 1944 г., постига в крайна сметка онази фалшива модернизация, която съживява и легитимира в българското общество някои предмодерни родово-землячески лоялности и партийно-клиентелистки манталитет. С развитието на режима социалното подпомагане се превръща във възмездяване на новите управници и тези, с които се идентифицират – групата на „народните борци“ против фашизма. С течение на времето тази група непрекъснато се разширява, а привилегиите се умножават, като заедно с това мемоарната литература преувеличава и митологизира партизанската антифашистка съпротива. „Големият наратив“ – паметта за партизанското движение и „съпротивата“, при всички просъветски режими изиграва решаваща роля в официалната политика на паметта през целия период на комунистическото управление и обслужва специалната прослойка, поставена над законите и регламентите, засягащи обикновените граждани (Воденичаров 2005: 200). Този наратив се превръща и в основополагащ мит при конструирането на новата героика на режима, като маргинализира и репресирира всички други политически и идеологически сили (освен партизаните) като „фашисти и предатели“ и създава обвързващи йерархии, изцяло привилегировайки „борците“ (Hörken 2008: 28). Овлавяването на разказа за миналото в този случай отново се използва с цел да капитализира статута на „бойците против фашизма“ и да официализира новата героика, защото „борбата“ и „героизмът“ формират гръбнака не само на тази официална памет, но и на нейния неприемлив от днешна гледна точка морал.

ЛИТЕРАТУРА:

- Filtzer 2013: *Filtzer, D.* Privilege and Inequality in Communist Society. -In: Smith, Stephen A. (ed.), *The Oxford Handbook of the History of Communism*, Print Publication Date: Dec 2013 DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199602056.013.029.
- Hignett 2019: *Hignett, K.* Power and Privilege: Elite Lifestyles in Communist Eastern Europe – In: *The View East. Central and Eastern Europe, Past and Present*. Web. 31.07.2019. <https://thevieweast.wordpress.com/2012/04/23/power-and-privilege-in-communist-eastern-europe/>.
- Höpken 2008: *Höpken, W.* Between Memory Politics and Mourning. Remembering World War II in Yugoslavia. – In: Sighele, Chiara and Francesca Vanoni (eds.), *Bad Memoires. Sites, symbols and narrations of the wars in the Balkans*. Osservatorio Balcani e Caucaso, pp. 27-33.
- Ангелова, Воденичаров 2008: *Ангелова, М., П. Воденичаров.* „Партията–майка” и нейните „героични синове”. Ролята на антифашисткия дискурс в едно клиентелистко балканско общество. – Балканистичен форум, 1-2, 240-250.
- Воденичаров 2011: *Воденичаров, П.* Маргинализация на жените в „Дружествата на бойците против фашизма“ през 40-те–50-те години на XX век – старият патриархализъм в нова антифашистка реторика. – В: *Пол и преход: 1938-1958*. София: Център за изследвания и политики за жените.
- Воденичаров 2005: *Воденичаров, П.* Социални грижи и привилегии за елита. Критика на социалната политика на тоталитарната българска държава. – В: *Обществено подпомагане и социална работа в България. История, институции, идеологии, имена*. Благоевград: Университетско издателство „Н. Рилски“, 200-205.
- Груев 2005: *Груев, М.* Комунистическият елит в България – генезис и еволюция. – *Разум*, кн.1, 15-24.
- Груев 2009: *Груев, М.* Политическото развитие на България през 50-те – 80-те години на XX век. – В: *История на Народна република България: Режимът и обществото*. София: Сиела, 131-179.
- Димитров 1954: *Димитров, Г.* Съчинения, Т. 12. София.
- Димитров 1987: *Димитров, Ив.* Другарят Тодор Живков и Съюзът на бойците против фашизма (юли 1945-март 1951 г.). – *Исторически преглед*, 6, 3-9.
- Димитров 1984: *Димитров, Ив.* Съюз на бойците против фашизма (юли 1945-март 1952). – В: *Военно-исторически сборник*, 2, 82-99.
- Димова 1999: *Димова, В.* Зелената попадия. София: Звезди.
- Дочев 2004: *Дочев, Д.* Партизаните – мит и реалност. Социологическо изследване. Пловдив: Макрос.
- Знеполски 2009: *Знеполски Ив.* Политически режим и социална политика в НРБ. – В: *История на Народна република България: Режимът и обществото*. София: Сиела, 400-424.
- Знеполски 2008: *Знеполски, Ив.* Българският комунизъм. Социокултурни черти и властова траектория. Институт за изследване на близкото минало. София: Сиела.
- История на Българската комунистическа партия 1981. София: Партиздат.
- Мешкова, Шарланов 1994: *Мешкова, П., Д. Шарланов.* Българската гилотина. Тайните механизми на Народния съд. София: Агенция Демокрация.

- Попова 2005: *Попова, Кр.* „Без еснафски хленч”. Първите жени в българския парламент – народните представителки в 26-тото ОНС и Великото народно събрание и дебатите по социалната политика на новата власт (декември 1945-април 1947). – В: Тероризъм, интелектуализъм, балкански безпокойства. Благоевград, 146–164.
- Радева 2009: *Радева, В.* Фашизмът и антифашизмът в българската пенсионна практика през 40-те – 60-те години на XX век. Научни трудове на Русенския университет, Т. 48, серия 6.2, 297-300.